

Jazykové testování „po česku“: s návodem nebo raději bez něj?

Eva Složilová

Evropská asociace pro jazykové testování a hodnocení jazyka EALTA (European Association for Language Testing and Assessment) je organizací velmi mladou (inaugurační konference proběhla v roce 2004 ve slovinské Kranjske Goře), svou dynamičností a vyvíjenými aktivitami však zaručeně patří mezi špičkové organizace tohoto zaměření v evropském i světovém měřítku. Diskusní on-line fóra této asociace jsou zdrojem inspirace pro mnohé začínající i renomované jazykové testery, neocenitelná je ochota expertů zvucných jmen podělit se o své zkušenosti s naprosto neznámými lingvisty, kteří na poli jazykového testování teprve začínají, každoroční konference EALTA jsou přehlídkou špičkových výzkumných projektů. Dlužno podotknout, že mezi předními představiteli EALTA najdeme například i profesora Charlese Aldersona z univerzity v Lancasteru ve Velké Británii, člena tzv. Membership Committee (tj. Výboru členské základny) a člena sboru expertů, předního odborníka v oblasti jazykového testování.

Výrazným počinem EALTA z poslední doby je i překlad tzv. *EALTA Guidelines for Good Practice in Language Testing and Assessment*, tj. *Doporučení asociace EALTA týkající se osvědčených postupů v jazykovém testování a hodnocení jazyka*, do celkem 27 evropských jazyků včetně češtiny. Českým překladem byl pověřen tým pracovníků Ústavu jazykové přípravy ve Vyškově (<http://www.ealta.eu.org/documents/archive/guidelines/List-translators.pdf>), což je instituce garantující kromě jiného vývoj, administraci a evaluaci jazykových zkoušek z angličtiny a dalších jazyků včetně češtiny jako cizího jazyka podle normy NATO STANAG 6001 v Armádě české republiky (<http://www.ujp-acr.cz/>). Podobná pocta je na jedné straně lichotivá (ne každý jazykový tester se může pyšnit tím, že s EALTA aktivně spolupracuje), na straně druhé je ale velmi zavazující, protože český překlad bude zřejmě poskytovat zdrojový materiál pro mnohé neanglicky mluvící testery u nás a hlavně bude asociaci EALTA v České republice svým způsobem reprezentovat. V českých lingvistických kruzích by se mohla naskytnout otázka, proč se EALTA rozhodla oslovit právě Ústav jazykové přípravy ve Vyškově (dále jen ÚJP). Nicméně ať už vedlo zástupce EALTA k tomuto kroku cokoliv, je jistě potěšující, že na

stránkách EALTA (<http://www.ealta.eu.org/>) si lze důležitý dokument, jímž *EALTA Guidelines for Good Practice in Language Testing and Assessment* (dále jenom *Guidelines*) nepochybně jsou, přečíst také v češtině (<http://www.ealta.eu.org/documents/archive/guidelines/Czech.pdf>).

Po přečtení prvních řádek se ale nelze ubránit dojmu, že něco není v pořádku. Použití neobvyklé terminologie, nejasné formulace, absence základních pojmů a faktické nesrovnalosti vyvolávají až příliš mnoho otázek. Srovnání české verze s anglickým originálem ukazuje, v čem je problém.

Prvním problematickým místem, na které čtenář v českém překladu narazí, je slovo *vyhodnocování*. Již v samotném překladu názvu *Guidelines* (tj. *Pokyny Evropské asociace pro jazykové testování a vyhodnocování k praxi jazykového testování a vyhodnocování jazykových testů*) toto slovo působí netransparentně a jen stěží si lze představit, co tento termín vlastně znamená.

Podíváme-li se do originálu, zjistíme, že se jedná o český ekvivalent slova *assessment*. Podle různých kontextů toto slovo může mít různě modifikovaný význam (např. od synonyma slova *testing*, čili testování až po širší výraz zahrnující *evaluaci* atd.). Anglický výraz *language testing and assessment* přitom jako termín používaný v aplikované lingvistice odpovídá českému termínu *jazykové testování a hodnocení* a jako takový se objevuje v mnoha oficiálních dokumentech.

Například anglický název stěžejního díla Rady Evropy v oblasti jazykového vzdělávání má podobu *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. Oficiální český překlad vydaný vydavatelstvím Univerzity Palackého v Olomouci je *Společný evropský referenční rámec pro jazyky – jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme*. Je tedy zřejmé, že je zde slovo *assessment* chápáno ve významu *hodnocení*. Kapitola 9 tohoto dokumentu je v originále nazvána *Assessment* a oficiální český překlad tuto kapitolu uvádí rovněž jako *Hodnocení*.

Navíc také oficiální stránky MŠMT, když odkazují na tento dokument Rady Evropy, používají jako ekvivalent slova *assessment* výraz *hodnocení* (viz <http://www.msmt.cz/mezinarodni-vztahy/spolecny-evropsky-referencni-ramec-pro-jazyky>).

Na rozdíl od těchto oficiálních dokumentů tým ÚJP zvolil termín *vyhodnocování*, tedy termín poněkud vágní a netransparentní.

V části C.1. *Guidelines* nazvané *Účel a specifikace testu* narážíme na další problém. Ani v jednom z celkem jedenácti bodů této části totiž nenajdeme slovo *konstrukt*, což je abstraktní psychologická charakteristika testu a tvoří

nejdůležitější součástí specifikací každého testu. V procesu tzv. validizace, tj. při dokazování adekvátnosti závěrů vyvozovaných ze zjištěných testových skórá, totiž stojí v samotném centru tohoto procesu tzv. konstruktová nebo konstrukční validita, která je založena právě na vztahu testu jako takového a jeho konstruktu. Pohled do anglického originálu odhalí nepředstavitelnou skutečnost: bod č. 7 (*Are the constructs intended to underlie the test/subtest(s) specified?*, tedy v českém překladu *Jsou specifikovány konstrukty, které mají tvořit základ testu nebo jeho subtestů?*) byl přeložen do češtiny v podobě *Je specifikován formát testu/subtestů?* Anglický termín *construct* tedy v českém překladu odpovídá termínu *formát*, což je zcela nesprávný posun. *Formát* testu je sice také součástí testových specifikací, ale na rozdíl od teoretické povahy konstruktů má funkci čistě praktickou. Zahrnuje totiž informace o délce testu, tj. době trvání a počtu položek, o testovaných dovednostech, o částech testu, typech položek, očekávaných odpovědích (klíč) a způsobu hodnocení (hodnotící škály). V žádném případě nemůže *formát testu* stát jako ekvivalent termínu *konstrukt*.

Na dalším místě, konkrétně v bodě C.2. nazvaném v originálu jako *Test Design and Item Writing*, se v českém překladu s termínem *formát testu* setkáváme znovu. Tato kapitola byla totiž přeložena jako *Formát testu a tvorba položek*, z čehož vyplývá, že kromě již výše uvedeného *konstruktů* je podle týmu odborníků ÚJP termín *formát* i českým ekvivalentem anglického *test design*. Na první pohled by se snad mohlo zdát, že termín *test design* by mohl být překládán jako *formát testu*. Pozorný čtenář ale jasně vidí, že předchozí část C.1. nazvaná jako *Účel a specifikace testu* již v sobě *formát testu* implicitně zahrnuje a bylo by přinejmenším podivné, kdyby se *formát* najednou objevil znovu jako samostatná kapitola. Lingvista, který testování rozumí, navíc jasně vidí, kvůli čemu tento problém vznikl. Došlo zde totiž k dalšímu nepřijatelnému posunu, protože *test design* je specifická fáze celého procesu testování, jíž v češtině odpovídá *konstrukce testu* (Byčkovský a Zvára, 2007, s. 25–28). Tato fáze v sobě zahrnuje například návrh testových úloh (tvorbu položek), moderaci položek čili posouzení úloh kompetentními osobami, sestavení pilotní verze testu a další. Nabízí se malý exkurs do oblasti vojenství a příklad, co by zde podobný posun mohl způsobit. Například v odborném textu s dělostřeleckou tematikou by to mělo podobný efekt, jako kdyby se *parametry děla* (tj. paralela k formátu testu) zaměnily s *výrobou děla* (tj. paralela ke konstrukci testu).

V části C.1., bod č. 11 věnované Společnému evropskému referenčnímu rámci pro jazyky budí v českém překladu podezření spojení otázek *Je ob-*

tížnostní úroveň testu vyjádřena v souladu s terminologií Společného evropského referenčního rámce? Jak je toto tvrzení podloženo? Již z principu věci vyplývá, že dva systémy mohou používat stejnou terminologii a přitom mohou být úplně odlišné. Z tohoto hlediska nedává spojení těchto otázek smysl, protože pokud dva systémy používají stejnou terminologii, je to většinou lehce rozpoznatelné a tvrzení nepotřebuje žádné podklady. Anglický originál ukazuje, co se touto otázkou ve skutečnosti myslelo: *Is test level specified in CEFR terms?*, tedy *Je obtížnostní úroveň testu vyjádřena podle stupnic Společného evropského referenčního rámce?* V praxi tato otázka znamená, že pokud je proklamováno, že určitý test je například na úrovni B2 podle *Společného evropského referenčního rámce*, je potřeba toto tvrzení podložit a empiricky dokázat.

Výše uvedené posuny v českém překladu nelze pokládat pouze za nepřesnosti. Pochybení v překladu má hned několik dimenzí. V prvé řadě indikuje pochybení testovacího oddělení ÚJP a vede nutně ke ztrátě důvěry v profesionalitu jeho odborníků. Každý profesionální tlumočník nebo překladatel totiž ví, že u překladu odborného textu, jímž *Guidelines* určitě jsou, hraje vedle jazykové stránky velkou roli i znalost oboru. A dále – odborný text obsahuje termíny, které je potřeba překládat jim odpovídajícími ekvivalenty v cílovém jazyce, a ne ad hoc vytvořenými termíny, pod kterými si lze jen těžko představit, co označují. Pokud se překladatel v daném oboru neorientuje nebo pokud nespolupracuje s odborníky z oboru, je kvalita překladu ohrožena. V uvedeném případě máme na mysli oblast jazykového testování. Pokládáme za samozřejmé, že odborníci ÚJP, jehož role v kontextu jazykové přípravy Armády České republiky je prezentována jako role gestora a garanta testování a metodiky, mají z oblasti jazykového testování teoretické i praktické znalosti. Uvědomíme-li si, že zkoušky, které tato instituce vyvíjí a administruje, tedy zkoušky podle normy NATO STANAG 6001, jsou jednoznačně zkoušky vysoké důležitosti a mnohdy rozhodují o zastávaných postech či funkcích příslušníků Armády České republiky, naskýtá se celá řada otázek. *Jak je možné, že pracovníci instituce zodpovědné za jazykové testování nemají potřebné odborné znalosti? Kdo za to nese odpovědnost? Kdo stojí o dělostřelce, kteří si parametry děla pletou s jeho výrobou?*

Druhou dimenzí výše uvedeného pochybení je diskreditace českých odborníků v oblasti jazykového testování. Výběr instituce pro překlad *Guidelines* zjevně nebyl správný; na druhé straně je ale překvapivé, že překladatelé z ÚJP nekonzultovali překlad na širším expertním fóru v ČR. Pokud by tak učinili, mohlo se celé záležitosti předejít.

V neposlední řadě na mezinárodní scéně znamená překlad *Guidelines* do češtiny nepříjemnou ostudu a blamáž. Profesor Charles Alderson byl ve svém e-mailu oznamujícím členské základně EALTA dokončení projektu překladu *Guidelines* do 27 evropských jazyků právem hrdý na to, že se tento projekt povedl. Jako špičkový aplikovaný lingvista ovládá několik evropských jazyků. Naštěstí pro něj, ale i pro nás ještě neumí česky, protože kdyby si český překlad přečetl, určitě by prosadil alespoň jeden dodatek do správných zásad testování: překlady odborných textů týkajících se testování by měli dělat nebo koordinovat lidé, kteří testování rozumějí a dobře se orientují v jeho pojmovém aparátu. Nezbyvá než dodat, že by mělo být samozřejmostí, že vývoji a administraci testů vysoké důležitosti by se měli věnovat odborníci, kteří si nepletou konstrukt s formátem testu.

Tento příspěvek se nesnažil slovíčkařit nebo poukázat pouze na nekvalitní překlad poskytnutý pro potřeby renomované evropské testovací instituce. Nepokoušel se ani nabídnout lepší alternativu a některé další nepřesnosti překladu ponechal bez povšimnutí. A určitě si nekladl za cíl rozebírat příčiny, které vedly k selhání jedné armádní vzdělávací instituce. Nad tím by se měli zamyslet jiní. Článek by měl spíše vést k zamyšlení nad etikou profesionální činnosti a nad dopadem, který neexistence této etiky může mít. V našem případě například na ty, kteří výše analyzovaný český překlad *Guidelines* mohou používat a řídit se jím.

Literatura

- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*. 2001. Cambridge: Cambridge University Press.
- Společný evropský referenční rámec pro jazyky – jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme* [on-line]. Ministerstvo školství, mládeže a sportu. [cit. 3. 6. 2008] URL: <http://www.msmt.cz/Files/MezinarodniSpoluprace/Dokumenty/evropskyreferencniramec.zip>
- BYČKOVSKÝ, P., ZVÁRA, K. *Konstrukce a analýza testů pro přijímací řízení*. Praha: UK v Praze, Pedagogická fakulta 2007.
- Guidelines for Good Practice in Language Testing and Assessment* [on-line]. European Association for Language Testing and Assessment. [cit. 3. 9. 2008] URL: <http://www.ealta.eu.org/documents/archive/guidelines/English.pdf>

Pokyny Evropské asociace pro jazykové testování a vyhodnocování k praxi jazykového testování a vyhodnocování jazykových testů [on-line]. European Association for Language Testing and Assessment. [cit. 2008-09-03] URL: <http://www.ealta.eu.org/documents/archive/guidelines/Czech.pdf>

SLOŽILOVÁ, E. Jazykové testování „po česku“: s návodem nebo raději bez něj?. *Pedagogická orientace* 2009, roč. 19, č. 1, s. 100–105. ISSN 1211-4669.

Autorka: PhDr. Eva Složilová, MA, Centrum jazykové přípravy,
Univerzita obrany, e-mail: Eva.Slozilova@unob.cz